

Oliva, Martin

Moravský gravettien ve svém přírodním a sociálním prostředí

In: Oliva, Martin. *Gravettien na Moravě*. Klápště, Jan (editor); Měřínský, Zdeněk (editor). Brno: [Masarykova univerzita, Filozofická fakulta], 2007, pp. 175-180

ISBN 9788025410103

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/127383>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

A.I.2 necelých těl

A.I.2a individuální: Předmostí 27, není-li značná neúplnost kostry způsobena postdepozičními přírodními procesy či nedbalým výzkumem

A.I.2b kolektivní: zatím nedoloženo, teoreticky by se tato praktika mohla projevit u některých jedinců (3 a 4?) v „hrobce“ Předmostí 1–18.

A.II sekundární inhumace

A.II.1 celých těl

A.II.1a individuální: alternativně DV 3

A.II.1b kolektivní: zatím nedoloženo

A.II.2 necelých těl

A.II.2a individuální: Pavlov 1, Předmostí 23, pravděpodobně i 27, Brno 2

A.II.2b kolektivní: Předmostí 1–18

B. Pohřby nadzemní či pozemní: i ty, asi značně převládající, by bylo možno teoreticky rozdělit na primární a sekundární, celých a necelých těl, individuální a vícenásobné, avšak bylo by to dělení nadbytečné, z archeologické perspektivy nerozlišitelné. S největší pravděpodobností sem patří řada rozptýlených pozůstatků z DV I, II, Předmostí a Pavlova, charakterizovaná výše.

Ukládání pozůstatků některých příslušníků rodu, jakkoli výjimečné, do bezprostředního podloží míst, kde se podle koncentrace pozůstatků osídlení nacházela centra každodenních subsistenčních činností, muselo mít určitý symbolický význam. Ten patrně souvisel se snahou o zdůraznění vztahu skupiny k předkům (PREUSS 1894), a především k určitému místu, ať už byl jeho význam spíše ekonomický nebo transcendentální. Obě sféry lze ostatně u přírodního člověka jen stěží rozlišit. Nebude náhodné, že z celého středoevropského mladého paleolitu je zdaleka nejvíc inhumací známo z mimořádně vyspělé kultury pavlovienských lovců mamutů, kde teritoriální aspekty zřejmě nabývaly nejnvýraznější podoby.

MORAVSKÝ GRAVETTIEN VE SVÉM PŘÍRODNÍM A SOCIÁLNÍM PROSTŘEDÍ

Mimořádné množství a kvalita pozůstatků mladopaleolitického osídlení Moravy souvisí bezpochyby s její příhodnou zeměpisnou pozicí. Moravská brána a široké říční úvaly přibližně S-J směru tvořily významnou komunikační tepnu mezi Severoevropskou rovinou a Podunajím, poměrně uzavřenou vůči sousedním Čechám a Slovensku. To favorizovalo napojení místního kulturního systému jak na sídelní areály v jižním Polsku s bohatými zdroji kvalitních silicítů, tak na gravettské osídlení v Dolním Rakousku, situované na jiné důležité komunikační tepně V-Z směru podél toku Dunaje. Důležitost moravského koridoru se zřetelně projevila teprve v mladém paleolitu, kdy v obecném měřítku dochází ke zvýšené potřebě meziskupinových interakcí. Již ve starší fázi mladého paleolitu dochází na Moravě k mimořádnému rozvoji osídlení a k souběžnému vývoji několika technokomplexů (szeletien, bohunicien, aurignacien, míškovický typ, jerzmanowicien?), které zde zanechaly nejméně tři stovky samostatných lokalit. Podle dosud jen sporadicky zjištěných pozůstatků fauny byl v této době loven především kuň, daleko méně je pozůstatků mamuta. S postupem kontinentálního zalednění ve třetím desetiletí před dneškem docházelo k úbytku vegetace a následně k vzrůstající mobilitě stád lovné zvěře. Podle R. MUSILA (1994, 196) se však neomezila druhová rozmanitost a rozšíření stepi a tundry naopak vytvořilo příhodné podmínky pro populaci mamutů a srstnatých nosorožců (MUSIL 1985, 32–33; 2005c). Z období pavlovienu není žel k dispozici žádná přirozená thanatocenóza, tj. přirozený vyvážený vzorek fauny tehdejšího biotopu. Pouze takové člověkem neovlivněné společenstvo by skýtalo vhodnou látku pro paleontologické studie, které jinak nouzově vycházejí z nálezů fauny ze sídlišť (např. MUSIL 1969). Důkladné archeozoologické rozborů, pro něž bohaté osteologické nálezy na pavlovienských sídlišťích nabízejí prvotřídní podklady, jsou teprve v počátcích. Z hlediska rekonstrukce lidského chování nelze faunistická spektra jednotlivých sídlišť vzájemně srovnávat na základě kostí, pocházejících z různých depozičních situací a z lokalit zkoumaných v různém rozsahu a rozdílnými metodami. Jiné druhy i tělní části lze očekávat z prostoru obydlí, ze sídelní plochy, z odpadových zón či ze svahově přemístěných sedimentů. Lišit se bude i skladba kostí z moderně zkoumaného sídliště a z aglomerace jako Předmostí, kde značná část dochovaného osteologického materiálu byla zachráněna dělníky z cihelny. Rozdíl ve fauně jednotlivých lokalit, jak je uvádí R. MUSIL (1994, 186–194) proto odráží spíše stav muzejního inventáře než rozdíl v lovecké ekonomii pavlovienců.

V úvahu je potřeba vzít i rozdílný význam přítomnosti jednotlivých zvířecích druhů nebo jednotlivých kostí, případně i jejich rozdílnou možnost fosilizace (např. za působení mrazu: GUADELLI – OZOUF 1990). Ne všechny zastoupené druhy byly loveny (např. drobní hlodavci), a opět ne všechny byly loveny především za účelem získání potravy. Zcela samozřejmý byl lov zvěře kvůli kožešině (lišky, vlci, částečně zajíci), snad i kvůli ozdobným doplňkům (ptáci, částečně šelmy), z prestižních důvodů (šelmy, tento aspekt je však u lovců všudypřítomný), dále tu mohly být důvody obranné, rituální apod. Podle motivace lovu i podle jiných aspektů se lišilo zacházení s kosterními pozůstatky. Důležitou roli tu hrají nejen praktické důvody, jako zanechání některých částí zvířecích těl na lovišti nebo jejich dlouhodobé skladování či přenášení, využití určitých kostí jako zdroje morku, jako suroviny na nástroje, konstrukčních článků, topiva, odstraňování objemných kostí z frekventované sídlištní plochy („centrifugální efekt“), ale i příčiny transcendentální (srov. v předminulé kapitole). Někdy jsou uchovávány jen lebky a dlouhé kosti, hlavně z velké zvěře (PAULSON 1963, 485), ze sobů lebka s parohy (HOLMBERG 1925, 41), z medvědů je někdy pohřbená jen hlava, ale jindy celý skelet, sestavený do anatomického pořádku (HOLMBERG 1925, 35–38). Co nejvíc kostí a nezřídka celá těla se uchovávají z kožešinové zvěře a z šelem, které neslouží jako potrava (PAULSON 1963, 485). U sibiřských lovců se často objevuje názor, že znovuzrození z kostí je možné až po jejich spálení (FRIEDRICH 1943, 205).

V této souvislosti jsou zajímavé dosti úplně kostery vlků z okolí hromadného hrobu v Předmostí (Maškův deník in ABSOLON – KLÍMA 1977) a z Pavlova I, kde se nacházely v těsné blízkosti prvního objektu. Vlčí těla sem byla stěží uložena v čerstvém stavu, neboť by neúnosně zamořovala okolí zápachem. Závažné je MUSILOVO (1994, 197–198) zjištění rozdílného zachování kostí lišek a vlků na této lokalitě: zatímco kosti lišek jsou značně rozbité a distální části dlouhých kostí dosahují bezmála dvojnásobku (u zajíců dokonce trojnásobku) počtu proximálních částí, u vlků jsou všechny kosti zachovány rovnoměrně a celistvě. Příčiny rozdílného zacházení s pozůstatky obou druhů tzv. kožešinové zvěře mohou spočívat v rozdílném chování obou zmíněných šelem. Zatímco liška je plachá a neochočitelná, vlk často vyhledává blízkost člověka, paběrkuje na jeho úlovku a dá se snadno domestikovat (ZEUNER 1963, 83–85; KRUŠINSKIJ et al. 1985, 284–295). Zabíjení psů, leckdy hromadné, je potom u severských národů obvyklou součástí loveckých rituálů (JOHELSON 1905, 95; LOT-FALCK 1953, 48, 82; TAYLOR 1993).

Klikatkovitě uspořádané zuby v jedné vlčí čelisti z Pavlova I považuje R. MUSIL (1994, 198) za pro-

jev domestikace, jejíž nepochybné doklady pocházejí i z Předmostí a Dolních Věstonic (BENECKE 1995).

Z celých kostí lišek se naproti tomu objevují ponejvíce lebky, často v nápadných situacích: dvě lebky ležely na lidských kostrách v předmosteckém hrobu, několik dalších pod ním, spolu se skeletem mamutí tlapy, uhlíky, spálenými kostmi a pazourkovým nožikem (Maškův deník in ABSOLON – KLÍMA 1977, 48,47). Z prvního roku vykopávek v Dolních Věstonicích I pochází koncentrace mandibul polární lišky, z nichž 9 spálených leželo v „sazové“ vrstvě (ABSOLON 1938a, 38). U mužského hrobu DV 16 se vyskytovaly skupiny kostí lišek, ulovených v zimním období (studie M. Nývltové). Provrtané liščí zuby se pravidelně vyskytují v pavlovienských pohřbech (DV 4, 13–16), a jejich symbolický význam podtrhuje asi 10 neprovrtaných liščí špičáků v pravé dlani ženského skeletu DV 3 (KLÍMA 1963, 151). Tato asociace bude sotva náhodná, protože ozdoby ze zubů jiných zvířat, např. vlků, se zatím v hrobech nevyskytly, ač v nálezech ze sídliště nikterak nechybí. Doposud však zcela chybí provrtané zuby cervidů, převládající např. mezi aurignackými lidskými pozůstatky v Mladečských jeskyních, v gravettienských hrobech v Itálii (zde výlučně) a ve Francii (BINANT 1991, 89–90). B. KLÍMA (1963, 151) připouští, že liška mohla představovat jakési totemové zvíře.

Studium pravěkého lovectví dále komplikuje okolnost, že ne všechny pozůstatky lovné zvěře na sídlištních pocházejí z přinesených úlovků. V poslední době se ozývají skeptické hlasy zejména co se týče možnosti lovu největšího mladopleistocenního savce, mamuta. Olga SOFFEROVÁ (1993, 33 sq.) uvádí řadu nepřilíš přesvědčivých důvodů, proč aglomerace mamutích kostí na sídlištních sestávají větším dílem ze snesených pozůstatků přirozeně uhynulých kusů. Také tuto otázku jsme zevrubně pojednali v předminulé kapitole. Potvrdila se skutečnost zjevná již od doby diskusí s J. Steenstrupem před sto lety, že totiž akumulace kostí na paleolitických stanicích nepředstavují pozůstatky zvířat uhynulých při nějaké katastrofě. Přesto však mamutí maso asi nepředstavovalo nejčastější potravu pavlovienců (PRYOR 2006), jak by se dalo usuzovat z výpočtu biomasy dle dochovaných kostí. Využívání jiné zvěře bylo bezpochyby daleko snadnější a jistější, takže potravní důvody při lovu mamutů nemusely hrát hlavní úlohu. Musíme totiž vzít v úvahu i možnost sběru starých velkých kostí v terénu a jejich snášení na sídliště. Je ovšem otázkou, proč se tak dělo, neboť jako zásoby suroviny, staviva a paliva by rozsáhlá skladiště kostí na pavlovienských a východoevropských sídlištních byla značně nadnormativní. Vysvětlení vzniku velkých depozic mamutích kostí se neobejde bez zohlednění různých subjektivních, tj. např. rituálních a sociálních (hlavně prestiž-

ních) aspektů. Na rozdíl od zemědělců s plánováním a uchováváním co nejvyšších výnosů spočívá prestiž u lovců spíše v kvalitativních faktorech. To znamená, že u většiny loveckých společností je prestižnějším činem skolení jednoho nebezpečného zvířete, jako medvěda nebo slona, než zabítí většího množství obvyklé lovné zvěře (JOCHIM 1981, 210; HANNUS 1990). Při sankcích proti hromadění hmotných statků je důležitější umět jednat než vlastnit.

Oč byl lov mamutů příležitostnější a náročnější, tím výraznější byly jeho psychosociální aspekty. Uváděl do pohybu sociální mechanismy, jež umožňovaly spolupráci a tedy i přenos informací mezi skupinami a vytvoření dostatečně rozsáhlé záchranné sítě v dobách nouze. Úspěšný lov mamutů podmiňoval sezónní soustředění několika skupin lovců a společná konzumace úlovku posilovala jejich přátelskou koexistenci. To mělo za následek značnou integraci a strukturaci gravettské populace na širokém území, což vysvětluje jevy, kterými se pavlovien liší od gravettských adaptací v jiných regionech. S výjimkou Východoevropské roviny tam pozůstatky mamutů patří k vzácnostem. Důvody, proč k této náročné variantě kulturního výběru došlo právě na Moravě, můžeme domýšlet jen hypoteticky. Hlavní roli zde mohl sehrát příhodný biotop a komunikační otevřenost říčních úvalů, avšak i dlouhá tradice poměrně hustého osídlení již od starší fáze mladého paleolitu. Dlouhou předchozí tradicí místního komplexního lovectví vysvětluje C. GAMBLE (1993, 318–319) i rozdíl mezi složitou kulturou loveckých komunit ve Východoevropské rovině a daleko jednodušší adaptaci vzniklou po rychlé kolonizaci ekologicky podobných prostor Severní Ameriky.

Významnou skutečností je takřka výlučné soustředění gravettského osídlení, a to všech zmíněných typů lokalit, do širokých údolí větších řek jako Dyje, Morava, Bečva a Odra (obr. 131). Stanice situované ve větší vzdálenosti od řeky, mimo výhled na říční nivu, jsou vesměs jen drobné a jejich příslušnost ke gravettienu (s výjimkou Boršic) není zcela jistá. Nepochybné gravettienské stanice vesměs leží na spočinku ve svahu nad říčním údolím, případně na nenápadném temeni s dobrým rozhledem na okolí větší vodoteče. Na východních svazích Chřibů nad napajedelskou bránou lze sledovat zřetelnou hranici mezi aurignaciem a gravettienem, dodržovanou i přesto, že obojí osídlení bylo z větší části následné. Aurignacké stanice leží v kopcovitém terénu dál od řeky, gravettské na chráněných vyhlídkových bodech nad říčním údolím nebo přímo na okraji nivy. Charakteristická poloha sídlišť dokládá, že jejich obyvatelé se příliš nevzdalovali od říčních úvalů a byli svým způsobem života vázáni na údolní biotop a okraje okolních plošin, stejně jako stáda mamutů. Z toho je možno usuzovat, že soustředění pavlovienských stanic na okraje

úvalů souviselo se zájmem o lov tohoto tlustokožce. V jiných oblastech rozšíření gravettienu není posun okupace do okolí nivního biotopu zdaleka tak markantní (HAHN 1987; WHITE 1985) a rovněž pozůstatky mamutů nepatří k nejhojnějším.

Vazba na jediný ekosystém mohla ovšem navozovat občasné stavy stresu, jimž bylo možno čelit zapojením lokálního sídelního systému do co nejširší alianční sítě. Její vytvoření ostatně favorizovala i přístupnost a orientace říčních údolí.

Nesporným a nejlépe dochovaným dokladem interregionálních styků je výskyt cizích kamenných surovin. Bez ohledu na vzdálenost od zdroje převládají ve všech souborech štípané industrie severské silicity, ať už eratické pazourky nebo silixy z krakovsko-čenstochovské jury. Jedinou výjimkou je stanice Milovice I/G, kde dominuje radiolarit. S narůstající vzdáleností se zpracování surovin nestává úspěšnějším, ba ani neklesá jejich celkové množství. Stanice pod Pavlovskými vrchy patří k nejbohatším a masový příliv severského pazourku pokračuje až do Dolního Rakouska, kde převládá ve Willendorfu II, vrstva 6 a 9 (KOZŁOWSKI 1987, 72). Importovaný pazourek byl tedy zcela běžnou záležitostí, o jiných cestách zásobování nebylo třeba uvažovat. Pravidelný přísun severských silicitů zřejmě souvisel s přesuny jihopolských gravettienů směrem k jihu, do bohatšího ekosystému jihomoravských říčních niv, a to z klimatických a subsistenčních důvodů především v zimě. Zde se za výrazných aliančních interakcí zřejmě odehrávaly sezónní lovy mamutů. Průnik do cizích lovišť se nemohl obejít bez projevů dobré vůle, uskutečňované mj. předáváním žádaných (protože kvalitních a estetických) kamenných surovin. Stopy po řezání zmrzlého masa na nástrojích od některých ohnišť a jejich absence u jiných (TOMÁŠKOVÁ 1994), lov kožešinné zvěře (MUSIL 1994), sobí trofeje a věk mamutích mláďat dokazují, že velké pavlovienské lokality byly osídleny hlavně v zimě a na jaře. V této době jsou také mamuti nejslabší a nejzranitelnější. Týká se to hlavně mladších kusů, které v úlovku převládaly.

Společenské vztahy mezi skupinami se mohly projevit i v typologické variabilitě, jež mohla (podvědomě?) sloužit jako prostředek zvýraznění skupinové identity nebo naopak jako výraz sounáležitosti s nějakou regionální populací. Vedle chronologické variability je tudíž nutno uvažovat i o rozmanitosti prostorové. Regionální rozdíly lze pozorovat jak v typologické skladbě industrií, tak v použitých surovinách. Stačí připomenout nedostatek mikrolitů a kostěnkovských nožů na východní Moravě a ve Slezsku, naopak výrazné zastoupení kostěnkovských nožů a archaických hrotů na všech lokalitách střední Moravy, provázené chyběním krakovského silicitu, který byl zato pravidelně využíván pod Pavlovskými

vrchy. Individuální ráz mají i jednotlivé lokality, včetně těch největších, jež musely být opakovaně osídlovány po delší dobu. Například v Předmostí a v Dolních Věstonicích I se struktura nástrojů ze všech vzájemně vzdálených a tedy asi nesoučasně osídlených bodů, v podstatě neliší, a totéž se projevuje i na menší ploše sídelní aglomerace u Pavlova. Mezi oběma vrstvami lokality Jarošov II – Podvršťa lze pozorovat přetrvávání velmi svérázných jevů (převaha dalekých importů jurského silicitu a mikroindustrie s otupeným bokem i s pilkovitým ostřím, hojnost drobné fauny: ŠKRDLA et al. 2006, 230–231), odlišných od ostatních stanic v regionu. V každém případě se tak projevuje značná sídelní stabilita, kterou lze pozorovat v celém moravském mladším paleolitu. Svěbytné postavení má stanice u Milovic pod Pavlovskými vrchy, jevící nápadné podobnosti se středomořskou provincií gravettien. Vytvoření jednoznačného vývojového modelu střeoevropského gravettien je prozatím nesnadné a asi i nepřilíh smysluplné. Důvěra v obecnou chronologickou platnost vůdčích typů a jejich typických asociací postupně mizí i v klasickém terénu západní Evropy, kde byly na základě četných přímých superpozic rozpracovány nejpodrobnější periodizace (STRAUS 1987). Na opačném konci Evropy ukazuje oblast Kostěnki-Borščevo složitost vývoje industrií na ploše několika málo km² (PRASLOV – ROGAČEV eds. 1982). V industriích staršího a naopak mladšího gravettien se může objevit více místních surovin než v klasickém středním stupni, kam vedle pavlovienských sídlišť ovšem patří i zmíněná stanice u Milovic. Starší a střední stupeň nelze typologicky rozlišit. Střední gravettien, kam se řadí většina známých lokalit, můžeme mechanicky (dle radiokarbonových dat) rozčlenit na dvě fáze: do starší s daty mezi 26 a 27 tis. lety před dneškem, spadá těžiště osídlení v Předmostí a v Pavlově I, také však asi trojhrob z Dolních Věstonic II, do mladší (26–24,5 tis.) lze zařadit horní stanici Dolní Věstonice I, některé sídelní jednotky v Dolních Věstonicích II, Milovice I/G a řadu stanic z Pomoraví. V mladším stupni gravettien se někdy objevují vrubové hroty (typické pro facii Willendorf-Kostěnki), jež ale jinde zase chybí. Ve smyslu nastíněné trojstupňové periodizace je za pavloviien možno označit jen střední úsek gravettien, jehož vyspělý kulturní systém byl založen na vytvoření velkých sídelních aglomerací s dominantním lovem mamutů a s ním souvisejícími projevy komplexního společenského života (importy, depozice kostí, pohřby, umění atd.).

Prozatím jsme neměli příležitost pojednat otázku pavlovienských textílií. Jejich existenci lze snad již považovat za nespornou, stejně jako podobně překvapující a předčasný výskyt keramiky. Pak je ale nutno konstatovat, že z hlediska potřeb tehdejší společnosti na jedné straně a náročnosti výroby na straně druhé jde

o jev velmi kuriózní. Kopřivy, které bývají zmiňovány jako nejdůležitější výchozí surovina (pročež se s nimi také experimentovalo), se v tehdejší prostředí sice vyskytovaly, při své náročnosti na dusík ale asi nehojně (VALOCH 2007a). Mamutí chlupy jsou příliš tvrdé a textil z nich vyrábět nelze (SOFFER – ADOVASIO 2007). Pokus D. SOSNY (1999) navíc ukázal značnou pracnost výroby, když utkání cípku látky o rozměrech 15×3 cm trvalo několik hodin – a to není uvedeno, zda používal stejně tenké nitě, jak bylo běžné v paleolitu. Jejich jemnost mezi 0,3 – 0,8 mm (!), je další pozoruhodnou skutečností, která pavlovienský textil téměř vylučuje z rámce užitkových předmětů. Také mnohem méně početné provaznické výrobky dosahují tloušťky jen 0,26 až 1,8 mm (ADOVASIO et al. 1999, 72–76). Bylo by racionální do tak tenoučkých a pracně zhotovených sítí ze vzácných rostlin lapat třeba zajíce nebo ptáky? Jsou-li textilní výrobky pravěkých lovců a sběraček mnohem jemnější než třeba produkty naší středověké či lidové výroby (SOFFER – ADOVASIO 2007), pak je potřeba z etnohistorických pramenů doložit, k čemu takové látky sloužily a zda ani v tomto prostředí je nedoprovázely užitečnější výrobky z tlustších provazů. Kauza jemného paleolitického textilu by potom snad byla stravitelnější i ve Starém světě. Podle evropských zkušeností byly totiž látky o jemnosti hedvábí v minulosti výhradně prestižním artiklem a jejich případné technologické využití je zcela novodobou záležitostí. Prozatím se tedy zdá, že pavlovienské tkaniny, stejně jako keramika, postrádaly praktické využití a lze si představit, že význam *obou* komodit je nutno hledat především v oblasti „uměleckého řemesla“. Extrémně pracnou a surovinově náročnou výrobu jemných látek, patrně ženami, tak lze považovat za určitý sociální pendant k mužské výrobě prestižních zbraní a vyspělé štípané industrie z kamenů vzdáleného původu. Na rozdíl od keramiky by však textil mohl i v předzemědělských společnostech plnit řadu praktických rolí. Proč se v pavlovienu soukaly jen tenoučké nitě a tkaly jen ty nejjemnější látky tedy zůstává záhadou. V každém případě to svědčí o dostatku volného času a o značném stupni (genderové ?) soutěživosti ve skupině.

Artefakty, které při jakémkoli původním významu můžeme označit jako umělecké, pocházejí pouze ze čtyř největších pavlovienských sídlišť v Předmostí, Dol. Věstonicích I, Pavlově I; dvě ženské sošky z krevele se vyskytly i v mladších Petřkovicích I a několik jedinečných předmětů se našlo v hrobu Brno 2. Vytváření těchto artefaktů se složitým sociálním a transcendentálním významem tedy nepochybně souvisí s intenzitou osídlení lokalit, resp. s množstvím společenských (meziskupinových?) interakcí, jež se tu odehrávaly.

Složitě sociální vztahy se v pavlovienu projevují také v poměrně četných nálezech hrobů, příp. lidských pozůstatků volně rozptýlených na sídlišti. Z Moravy je z pěti

nebo šesti nalezišť známo osm nebo devět samostatných hrobů (oním nejistě datovaným hrobem je ženská kostra z Brna-Žabovřesk). Pokud se u nepochybně druhotné depozice lidských pozůstatků v Předmostí přidržíme udávaného počtu 18 jedinců, je ve všech zmíněných inhumacích pohřbeno přibližně třicet lidí.

Rozptýlené lidské kosti v kulturních vrstvách dávají tušit, že zesnulí mohli být deponováni na úrovni země nebo nad zemí a jen výjimečně pak jejich vybrané zbytky uloženy do země. Z osmnácti jedinců deponovaných v hromadném hrobu v Předmostí (MATIEGKA 1934; 1938) je 12 zastoupeno částí lebky a sporadickým výběrem kostí z postkranialního skeletu, 2 jen zlomkem lebky a 4 jen částí mandibuly.

Pomineme-li Předmostí, vykazují 4 z 9 zakopaných jedinců výrazné patologické změny (DV 3, DV 13, Brno 2 a nejistě datované Brno 3). To je bezpochyby víc, než by odpovídalo náhodnému vzorku populace (např. na sekundárně deponovaných pozůstatcích z Předmostí stopy nemocí prakticky chybí). Lze se ptát, proč se přednostního pohřbu inhumací dostalo právě viditelně poznamenaným osobám. Z etnologie je známo, že překonávání bolesti a neúživosti bylo důležitým faktorem při výběru šamana. To potvrzuje zdravotní stav muže z hrobu Brno 2 a zcela zvláštní ráz jeho milodarů, nápadně připomínajících rekvizity sibiřských šamanů. V této souvislosti nelze přehlédnout, že žádný z pavlovienských hrobů není vybaven předměty symbolizujícími lov jako bezpochyby nejvydatnější zdroj potravy i prestiže. Z toho lze vyvodit, že zvláštního zacházení se nedostávalo vynikajícím lovcům, ale výjimečným osobnostem v oblasti ritu, který byl ovšem s lovectvím úzce spojen. Ve schopnosti rituálního ovlivňování lovu a organizování obřadů, posilujících společenskou soudržnost skupiny a vytváření meziskupinových sociálních sítí spočíval zdroj sociální nerovnosti, jež mohla mít svůj odraz i v pohřebních zvyklostech.

Zvířecí kosti v paleolitických hrobech nelze interpretovat jako potravní milodary, jak tomu snad mohlo být později. Hranice mezi světem lidí a světem zvířat je i v atavistických loveckých tradicích dosti nezřetelná a obě sféry se vzájemně prostupují. Při šamanských seancích se nezdálo předvádí zvířecí chování a tomu odpovídají atributy jako parohy, zvířecí masky apod. Pánem zvěře není lovec, ale transcendentální bytost, se kterou někteří členové skupiny dovedou „komunikovat“. Byla-li v pavlovienu největší pozornost soustředěna na lov mamutů, je přirozené, že se v hrobech výjimečných jedinců vyskytují právě kosti těchto obřích tlustokožců (Brno 2, Pavlov 1, Dolní Věstonice 3, Předmostí 1–18 a řada izolovaných kostí z vykopávek J. Wankela a M. Kříže).

Má smysl hovořit o kultuře gravettienů primárně jako o adaptaci? Člověk se nepochybně musel nějak

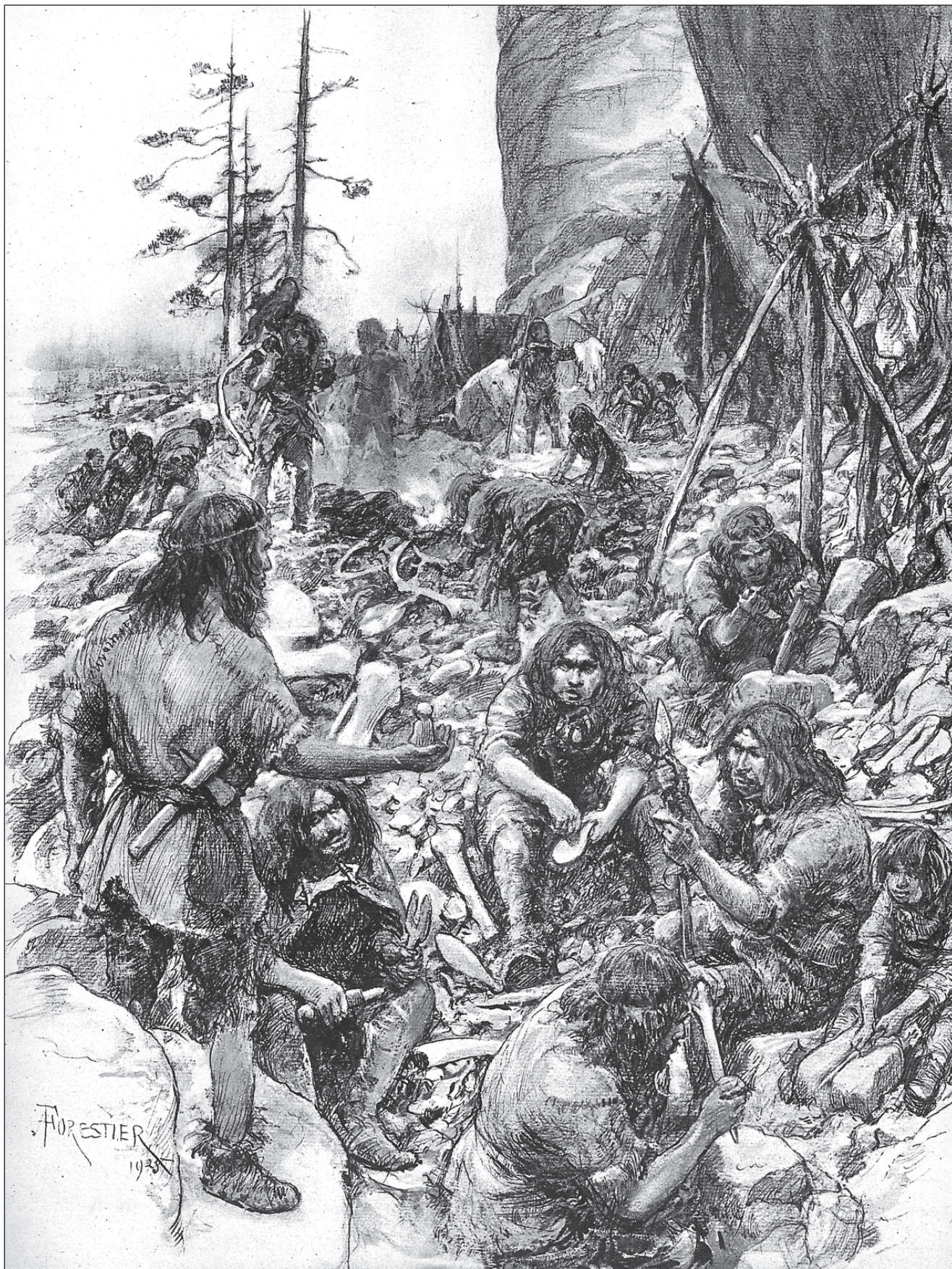
přizpůsobit přírodnímu prostředí, které nemohl příliš ovlivnit. Otázkou zůstává, zda zvolená adaptace byla jediná možná nebo alespoň nejvýhodnější, a zda v jednotlivých případech šlo o adaptaci na úspěšné přežití v ekologických či spíše sociopolitických podmínkách. Společenské podmínky si sice člověk sám vytvořil (determinován nejen přírodou), ale pak je nemohl libovolně měnit.

Technologie, kamenné nástroje a kostěné zbraně byly v celém gravettienském prostoru v zásadě shodné, bez ohledu na to, zda sloužily na lov mamutů, jako v pavlovienu a na ruské rovině, nebo k lovu menší zvěře jako jinde v Evropě. Klimatické a geografické podmínky Severoevropské roviny se vždy značně lišily třeba od Středomoří, nicméně základní litická technologie a typologie byla v obou provinciích gravettienů stejná. Jevy v oblasti instrumentální výbavy, jimiž je gravettien definován, tedy nejvíce téměř žádnou ekologickou a ekonomickou citlivost a jen velmi vágně je lze spojit s převážně stepním prostředím.

Ostatní jevy, považované někdy za typické pro celý technokomplex, ve skutečnosti charakterizují jen společnosti lovců mamutů: koncentrace sídlišť všech úrovní v říčních údolích, značná hierarchizace stanovišť, stabilní převaha importovaných kamených surovin spojená s nezájmem o místní zdroje, solidně konstruovaná obydlí, diferencované pohřby, bohaté umělecké projevy. To vše tedy nelze vysvětlit jako adaptaci na klimatické podmínky (cf. MUSSI – ROEBROEKS 1996). I když se v úvalech moravských řek mohlo pohybovat větší množství mamutů, adaptace celého kulturního systému na exploataci této velmi náročné kořisti nebylo nezbytností, ale věcí kulturního výběru.

V pavlovienu se vytvořila velmi specifická metoda využívání určitých složek přírodního prostředí. Socioekonomická orientace na lov mamutů vyžadovala a favorizovala vznik sociálních sítí, umožňujících kolektivní lov a pomoc v době nedostatku (srov. GAMBLE 1983). Ritualizované chování s výjimečnou autoritou některých členů skupiny zaručovalo smírné principy dělení kořisti, sdílení loveckých teritorií, redistribuci prestižních předmětů atd.

Asi před 22 tisíci lety se tento systém vyčerpal. V té době se objevují jiné subsistenční strategie, navazující – jak technologií, tak rozmístěním sídlišť – na aurignacien a snad i na szeletien (OLIVA 1996b). Posun sídlišť od řek na okraje plošin, příp. do údolí drobných vodotečí (Pístovice na Vyškovsku) signalizuje změnu v orientaci lovu na drobnější faunu (srov. Stránskou skálu IV s lovištěm koní a Grubgraben s převahou sobů). Uvedená změna probíhala v době dalšího ochlazení klimatu a rozšiřování stepí, které byly považovány za typické prostředí gravettienské adaptace.

Obr. 132 Život kolem předmostecké skalky v představě malíře Forestiera. La vie autour de « Skalka » à Předmostí selon A. Forestier.